

- szervezze a bel- és külföldi tapasztalatcserét a korszerű tapasztalatok realizálásának igényével;
- kiemelten foglalkozzék a könyvtári automatizálással, segítse elő a társadalom informatizálási tervének megvalósulását;
- továbbképzési céllal hívjon össze tanácskozássokat a társult könyvtárak munkatársai számára;
- segítse elő a kiadványi tevékenységet (módszertani anyagok, bibliográfiák, helyismereti dokumentumok kiadását) és társuláson belüli cseréjét;
- propagálja a régióban a KKT szolgáltatásait a médiumok segítségével.
A KKT-k szervezési elvei a következők:
- a társulások tagkönyvtárai partneri kapcsolatban állnak egymással, s ezen az alapon csak érdemi és „testre szabott” kooperációkat fejlesztenek ki egymás között;
- a társulásokba való belépés – az együttműködési szándék nyilváníttása mellett – önkéntes;
- a társulások nyitott rendszert képeznek: a be- és a kilépés egyaránt szabad;
- a részt vevő könyvtárak az együttműködés összefogása érdekében gesztor könyvtárat választanak.

Referált forrásdokumentumunk a privigei járás KKT-jét ismerteti–írja le. Ebben jelenleg 20 könyvtár vesz részt, közülük 3 középiskolai, 2 felsőoktatási, 7 szak-, 3 városi és 5 községi könyvtár.

Az együttműködésben különböző irányokat lehet megkülönböztetni, úm. elsőként azt az irányt, ahol a segítség a gesztor könyvtárból a tagkönyv-

tárak (több vagy legtöbbször egy-egy tagkönyvtár) felé áramlik, másodjára azt, amikor a tagkönyvtárak (a tagkönyvtárak valamelyike) segítik ki a gesztor könyvtárat, harmadjára pedig azt, ahol a tagkönyvtárak egymás között kooperálnak. A privigei járási KKT-ben mindhárom irányban valóban érdemi eredményeket sikerült elérni. (Ezeket forrásdokumentumunk egyenként le is írja.)

Időközben a KKT feladatrendszerének bővítése is napirendre került. A lehetséges és kívánatos kooperációk a következők:

- közös állománygyarapítás (összeadott keretek terhére);
- osztott katalogizálás a központi regionális adatbázis létrehozásának igényével;
- a könyvtárosok társadalmi presztízsének emelése;
- a KKT szolgáltatásainak intenzívebb propagálása;
- regionális könyvtári „minerva” kiadása.

Az előkészületben levő könyvtári törvény a nyilvános könyvtárak számára várhatóan kulcsszerepet fog biztosítani. Ám ezt csak akkor tudják majd eredményesen ellátni, ha munkájukat a KKT-k, illetve a hozzájuk hasonló társulások segítik, „dúsítják fel” regionális szinten.

/MIKŠIKOVÁ, E.: Aplikácia modelu kooperačného združenia knižnic v podmienkach okresu Prievidza. (Súčasný stav a zámery d'alsieho rozvoja.) = Knižnice a informácie, 28. köt. 4. sz. 1996. p. 165–170./

(Futala Tibor)

A dokumentumellátás térítése az Egyesült Királyság egyetemi könyvtáraiban

Sok érv szól az egyetemi könyvtárakban a könyvtárközi kölcsönzés mellett és ellen. Egyesek szerint a helyi állományban nem található információért a felhasználónak ne kelljen fizetnie, ahogy ez hagyomány volt az egyetemi könyvtárak többségében. Ugyanakkor különböző okok miatt egyre több intézet és könyvtára jut arra a meggyőződésre, hogy a könyvtárközi kölcsönzés egy bizonyos szintjén már térítenie kell a felhasználónak. Ilyen lehet, amikor a könyvtárnak nincs pénze a teljes könyvtárközi kölcsönzés fizetésére, és jobb, ha térítéses szolgáltatást nyújt, mint ha semmilyen. Mások véleménye szerint, ha a felhasználó egy közeli másik könyvtárban megkaphatná a szükséges információt, az neki is pénzébe és idejébe kerülne, nem beszélve a kényelmetlenségről (utazás stb.). Gyakran megjelenik az a nézet is,

hogy az egyetemi intézmények egyre inkább üzleti gondolkodásúvá válnak, így megfizettetik szolgáltatásaikat is, mások szerint a könyvtárhasználatot a tandíj magában foglalja.

A kérdőíves felmérés eredményei

A South Bank Egyetem könyvtárában az 1993–1994-es tanévben ugrásszerű növekedést tapasztaltak a könyvtárközi kölcsönzés iránti igények számában mind az oktatók, mind a hallgatók részéről. Ezért szolgáltatásuk és gyakorlatuk felülvizsgálatát határozták el, a döntés előtt azonban kérdőíves felméréssel vizsgálták más könyvtárak tapasztalatait. A növekedésnek számos belső okát is feltárták, így a hallgatók számának növekedését, új szakok indítását, néhány folyóirat lemondását stb.

A felmérés fő célja a könyvtárközi kölcsönzésben a *tértítés megállapításának gyakorlata volt a brit egyetemi könyvtárakban*. 1994 februárjában egy rövid kérdőívet küldtek szét 110 címre, amelyre 80 könyvtár válaszolt. Az értékelhető kérdőívek száma 79 volt. Nem minden kérdésre válaszolt mindenki, de azért a válaszok értékelhetők. A felmérés eredményei:

Kell-e fizetni a könyvtárközi kölcsönzésért?

A válaszadók közül 42 könyvtárban kell fizetni (nincs külső felhasználó), 37 könyvtárban nem kell fizetni, vagy nem egyértelmű a válasz. Ez az eredmény meglepő volt, mert abban a hitben éltek, hogy a szolgáltatások általában ingyenesek. Még a felmérés idején ingyen szolgáltató könyvtárak közül is többen jelezték, hogy tervezik a térítési díj bevezetését.

A díjak megoszlása típusok és költségek szerint

A térítési díjak széles határok között mozognak a kért anyag típusától (eredeti dokumentum, másolat, mikrofilm stb.) függően. Az átlagár 4 font körül van, attól is függ, hogy ki a kérő (hallgató, külső stb.). Néhány érdekes eset: az egyik könyvtár 2 font vissza nem térítendő letétet kér kéreseként, és megfizetési eredményes teljesítéskor a teljes költséget, mivel a szolgáltatás önfenntartó; egyetlen könyvtár említette, hogy igénybe veszi a BLDSC Urgent Action (sürgős teljesítés) szolgáltatását, és a 12 fontot áthárítja a felhasználóra.

Ki veheti igénybe a szolgáltatást, és kinek az aláírása szükséges?

A válaszadók közül

- 44 könyvtárban a hallgatóknak alá kell írniuk a kérelmet tanszékükön vagy karukon, vagy kari könyvtárakban. Ezek közül 10 aláírást is kér és fizettet is,
- 32 könyvtárban nem kérnek aláírást,
- 26 könyvtárban külső felhasználók is igénybe vehetik a szolgáltatást,
- 3 könyvtár hallgatói kérésre nem végez könyvtárközi kölcsönzést,
- 5 könyvtárban az utolsó évfolyamra korlátozzák a szolgáltatást.

A könyvtáraknak csaknem a felében aláírást kérnek, hogy ellenőrizzék, a hallgató valóban tanulmányainak megfelelő irodalmat kér-e. Akad olyan könyvtár is, ahol megengednek egyéb témájú kérést – térítés ellenében.

Ha a könyvtárközi kölcsönzés ingyenes, milyen más módszert használnak?

50 könyvtár válaszolt a kérdésre, ezek közül 28-ban más módszer van, 22-ben semmilyen sincs. A más módszereket alkalmazó könyvtárak

közül 18-ban a kvóta módszert használják, amelynek keretében az évi megengedett kérések száma 10–780 között van. A költségeknek a tanszékekre vagy karokra történő áthárítására is különböző módszereket alkalmaznak.

Ha ingyen szolgáltat, tervezi-e térítési díj vagy más rendszer bevezetését?

42 könyvtár válaszolt a kérdésre, ebből 15 pozitívan és 27 nemleges.

Bírságolás késedelem esetén

A kérdésre minden könyvtár válaszolt, közülük 15 pozitívan, 60 negatívan (ebből 1 hamarosan bevezeti a késedelmi díjat), 2 egyéb szankciókat alkalmaz, például a kölcsönzés felfüggesztését. A késedelmi díj 5–50 penny/nap között mozog. Többen említették, hogy csak akkor számolnak fel késedelmi díjat, ha a kölcsönző könyvtár is ezt teszi.

Bírságolás elvesztés esetén

A kérdésre minden könyvtár válaszolt, közülük 21 a BL számlaárát alkalmazza, 56 az elvesztett könyv helyett vásárolt új könyv árát fizeteti meg, 2-ben a könyvtár fizeti az elvesztett művet.

Hány (teljes és részmunkaidős) munkatárs dolgozik a könyvtárközi kölcsönzésben?

A kérdésre 56 válasz érkezett, az értékelést nehezítették a különböző értelmezések. A szélső értékek a teljes munkaidős munkatársak számát illetően: 0,5 fő 3 könyvtárban, 6,5 fő 1 könyvtárban, a legtöbb helyen (8 könyvtárban) 1,5 fő dolgozott.

A könyvtárközi kölcsönzés éves kiadása (a dolgozók munkabéretét nem számítva)

Bár minden könyvtár válaszolt, 10 azt felelte, hogy nincs információja a kiadásokról. Néhány könyvtár arra törekszik, hogy költségei megtérüljenek, és a kérések semmiféle támogatásban nem részesülnek, míg mások az illetékes kar vagy tanszék költségvetéséből részesülnek. A könyvtárak többsége magára vállalja a könyvtárközi kölcsönzési költségek nagyobb részét, és csak néhányan hárítanak tovább egy részt a felhasználóra vagy a tanszékekre.

Hány könyvtárközi kérés marad teljesítetlen évenként?

A kérdésre minden könyvtár válaszolt, közülük azonban 36-nak nincs ilyen statisztikája. A pozitív válaszadók közül a monográfiák száma 5–277 tétel, a fénymásolatok száma 4–250 tétel, a mikrohordozók száma 3–50 tétel, az egyéb 2–420 tétel évenként. Többen azok közül, akiknek nincs problémájuk a teljesítéssel, azért döntöttek a térítési díj mellett, hogy ezáltal növeljék a gyarapítási keretet.

Következtetések

A könyvtárközi kölcsönzés térítési díja sok vitát vált ki az Egyesült Királyságban. Meglepően nagy azoknak a könyvtáraknak a száma, amelyek élnek ezzel a lehetőséggel, a felhasználóra vagy a tanszékre hárítva a költségeket. Ahol nem térítési rendszer működik, ott egyéb módszereket alkalmaznak az igények növekvő számának kezelésére. Azok a könyvtárak is, ahol a szolgáltatás egyelőre ingyenes, felülvizsgálják a helyzetet, így a felmérés óta eltelt idő alatt 15 könyvtár jelezte, hogy tervbe vette a térítési díj bevezetését. Megfigyelhető tendencia, hogy a különböző szolgáltatásokért fizetni kell, beleértve a könyvtárközi kölcsönzést is. Az elektronikus dokumentumellátás mindennaposává válásával ez elkerülhetetlen lesz.

A felmérés eredményei alapján a South Bank Egyetem vezetősége 1994 májusában elhatározta, hogy egységes díjat vezet be a hallgatók számára, teljesített kérésenként 1 font értékben. Az eltelt évben a döntés helyessége beigazolódt: egyrészt csökkent a hallgatói kérések száma (a díj rákényszerítette őket, hogy gondolják meg, valóban szükség van-e a kért dokumentumra), másrészt mivel megszűnt a korábban a tanszékekről való visszatérítés adminisztratív módszere, a munkatársak több kérést tudnak teljesíteni.

/CLINTON, P.: Charging users for remote document supply in UK university libraries. = Interlending and Document Supply, 23. köt. 4. sz. 1995. p. 14-19./

(Viszocsekné Péteri Éva)

Az Interneten hozzáférhető információforrások katalógizálása: könyvtárosi megközelítés

Közismert probléma, hogy a különféle szakemberek számára nehézséget jelent az Interneten megjelenő információk azonosítása és pontos lelőhelyének felderítése. Az egyes rendszerekben (WWW, Gopher, WAIS stb.) léteznek különféle azonosítási-keresési módszerek.

A probléma megoldására született megoldások egyik csoportja jól illusztrálható a *WebCrawler* és a *Lycos* példájával. A WWW-oldalak automatikus indexelését megoldó *WebCrawler*, bár lehetővé teszi a találatok rangsorolását, keresési képessége és az azonosításhoz használt adatok mennyisége korlátozott.

Az együttműködésre épülő *Lycos* több leíró információt használ, viszont nem automatikus az indexelés (az internetes források szerzői és kiadói viszik be a címeket, tárgyszavakat és kivonatokat), és alapvetően csak a World Wide Webre korlátozódik.

A másik lehetséges megoldás a kézzel összeállított olyan tematikus kalauzok készítése, mint amilyenek a Michigani Egyetem vezetésével, a *Clearinghouse for Subject-Oriented Internet Resource Guides* projekt keretében készülnek. Ezek a kalauzok igen értékesek, mivel szellemi munka (válogatás és feldolgozás) eredményeként jönnek létre, és távadatátviteli módszerekkel mozgathatók az egyes rendszerek között, mert ASCII vagy HTML formátumban készülnek. Arra azonban nincs mód, hogy ezekben globális keresést végezzenek a felhasználók.

A harmadik lehetséges megközelítés a *könyvtári katalógizálás*. Ehhez a jól bevált, sokoldalú és rugalmas MARC formátumokat használhatjuk, amelyek egyúttal lehetővé teszik, hogy az adatok a könyvtári OPAC-okba is integrálhatók legyenek. A MARC formátumok további előnyei közismertek: szabványos adatcsereformátumot jelentenek, a leírás minden szintjéhez egyszerű rekordstruktúrát, sokféle megjelenítési formátumot nyújtanak, és lehetővé teszik teljes körű bibliográfiai leírások készítését.

Az internetes információk könyvtárakban való elhelyezése azért is fontos, mert nem mindenki tudja megvenni az Internet elérését biztosító eszközöket: az otthoni vagy munkahelyi összeköttetéssel nem rendelkezők számára a könyvtárban kell az információkat és az elérést biztosítani.

Az egyes könyvtárak azonban nem képesek maguk katalógizálni a nagyszámú információforrást, hiszen létszámuk és anyagi eszközeik korlátozottak. A vezető szerepet ezért a nagy osztott katalógizálási rendszereknek kell vállalniuk.

Ezek közül az OCLC volt az első, amely a résztvevők maximális szabadsága mellett vállalta a koordinációt. Az OCLC feladata továbbá, hogy adatbázissá szervezze a katalógusrekordokat, és tesztelje a USMARC 856-os (elektronikus lelőhely és elérés) mezőjének használhatóságát.

1995 júniusában 171 résztvevője volt ennek a projektnek az Egyesült Államok 43 államából, köztük nyolc nemzetközi könyvtár is, mivel a későbbiekben nemzetközi együttműködést szeretnének megvalósítani.